

Arhe VIII, 15/2011
UDK 14 Nietzsche F.
14 Heidegger M.
165.023.1 : 1
7.01
Originalni naučni rad
Original Scientific Article

UNA POPOVIĆ¹
Filozofski fakultet, Novi Sad

HAJDEGEROVA INTERPRETACIJA NIČEA: NOVI PUTEVI FILOZOFIJE

Sažetak: Rad preispituje osnovnu nit Hajdegerove interpretacije Ničea, koju nalazimo u preispitivanju suštine i mogućnosti novog zasnivanja filozofije. Hajdegerova kritika Ničea kao poslednjeg metafizičara predstavlja osnovu za razumevanje novog postavljanja filozofije: Niče dovršava prvi početak mišljenja i ukazuje na njegov drugi početak. Centralni pojmovi ovde sprovedene analize su pojmovi istine i umetnosti: pojam istine se kritikuje i izmešta iz svog tradicionalnog značenja i funkcije, i tako se otvara mogućnost za oslobađanje filozofije od njene tradicionalne uloge. Suština filozofije dalje se preispituje i razvija s obzirom na model umetnosti.

Ključne reči: filozofija, umetnost, istina, nihilizam, volja za moć

Hajdegerovo interesovanje za Ničea bilo je intenzivno i plodonosno: Hajdeger je držao predavanja o Ničeu u toku čak deset godina svog profesorskog angažmana. Duboko interesovanje na koje ovaj angažman ukazuje upućuje i na problemsko jezgro koje je taj interes pobudilo, profilisalo i održalo. Istraživanje Hajdegerovog tumačenja stoga bi trebalo biti usmereno upravo iz perspektive tog problemskog jezgra: samo tako ćemo moći zadobiti uvid u suštinu tog tumačenja i njegov cilj, kao i u njegovu unutrašnju koherenciju. Ova interpretacija, dakle, i sama zahteva određeni fokus, tačku od koje bi se moglo zadobiti celovito i primereno sagledavanje ne samo Hajdegerovog tumačenja, već i načina na koji je ono izvedeno, potrebe iz koje je nastalo, te konačno i njegove opravdanosti. Ova interpretacija, dakle, zahteva prethodno pozicioniranje.

1 e-mail adresa autora: una.popovic@gmail.com

INTERPRETACIJA NIČEA: ISTORIJSKI ILI FILOZOFSKI PROJEKT?

Kao istoričar filozofije, Hajdeger je oduvek smatran za kontroverznog autora. Njegove interpretacije iz domena istorije filozofije su mnogobrojne i opsežne, ali vrlo često i neočekivane i iznenađujuće. Njih pre svega odlikuje filozofska pozicija samog Hajdegera: on ne pristupa tumačenju sa neke neutralne pozicije, već upravo sa već izgrađenog i zauzetog filozofskog stanovišta. Pozicija samog Hajdegera određuje njegovo razumevanje tradicije filozofije u celini, ali i u svakom pojedinom slučaju, kao tradicije zaborava centralnog filozofskog interesa i načina postavljanja pitanja. Povratno, izučavanje tradicije filozofije i njeno produbljeno razumevanje obezbeđuje Hajdegeru da preispita i nadogradi i sopstveno polazište. Stoga tematizacija Hajdegerovog tumačenja Ničea dvostruko poučava: govori nam jednako o oba mislioca.

Da li je ovakav pristup tumačenju Ničea ili bilo kog drugog filozofa opravdan?² Iz Hajdegerove perspektive jeste: njegov pristup istoriji filozofije kao njenoj tradiciji nije neosmišljen, već predstavlja vrlo važnu strategiju njegovog filozofskog projekta. Ona se naslanja i na problem smisla bivstvovanja i na problem vremena, sažimajući elemente hermeneutičke metode sa potonjim povесnim sagledavanjem bivstvovanja. Celokupna Hajdegerova filozofija oformljena je u plodnom dijalogu sa velikim filozofima, stoga Hajdegerov istorijski pristup ne treba uzimati olako – on predstavlja osoben filozofski stav.³ Ipak, on podrazumeva i bar jednu, već pomenutu implikaciju: njegova tumačenja nam govore mnogo i o samom Hajdegeru, možda i najpre o njemu. Ma kako, dakle, da odgovorimo na ovo pitanje, ostaje činjenica da je Hajdegerovo opsežno tumačenje Ničea vrlo plodonosno i da je provocirano filozofskim problemom samog Hajdegera, za koji nije do kraja jasno da li je razrešen.⁴ U skladu sa tim, važno je odmah ocrtati i tačno mesto Hajdegerovog pristupa tumačenju Ničea, kao tla na kom se ova interpretacija unapred kreće.

Najpre, Hajdeger pristupa Ničeu nakon što je napustio projekat *Bivstvovanja i vremena*. Radi se o mestu radikalne promene toka i smera njegovih dotadašnjih istraživanja. Iako se Niče kao tema bitno pojavljuje tek od 1933. godine,⁵ može se pretpostaviti da su i prethodne godine za Hajdegera bile obeležene istraživanjem njegove filozofije,

2 Ovo pitanje već zahteva filozofsko pozicioniranje: bilo da smo zastupnici filozofske istorije filozofije, kao jedinog ispravnog načina tradiranja filozofskih ideja, ili akademsko-naučnog pristupa koji cilja na neutralnost pozicije istraživača, odgovor i sam zahteva filozofsko obrazloženje. U tom duhu mi se priklanjamo donekle hermeneutički obremenjenom modelu interpretacije, koji podrazumeva da pozicija interpretatora nikada nije neutralna, već je filozofski uslovljena. Model ovakvih istorija filozofije nalazimo kod Aristotela, Hegela, i konačno samog Hajdegera.

3 Up. Koprivica, Č., *Biće i sudbina. Hajdegerova misao između uzornosti i vremenitosti*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2009., str. 291-293

4 Hajdegerov komentar, „Niče me je slomio”, dovoljno govori o tome. Up. Sluga, H., 'Heidegger's Nietzsche', u: H. L. Dreyfus, M. A. Wrathall (ed.), *A Companion to Heidegger*, Wiley-Blackwell, 2005, str. 102

5 Hajdeger o Ničeu govori u Rektorskom govoru, povodom preispitivanja suštine moderne nauke. Up. Heidegger, M., 'The Self-Assertion of the German University', u: Stassen, M. (ed.), *Martin Heidegger: philosophical and political Writings*, Continuum International Publishing, New York, 2003, str. 5

odnosno da je Niče bio jedan od važnijih sagovornika u izgradnji tog novog smera filozofije od samog početka. Tako i motivski možemo izdvojiti nekoliko tema koje ukazuju na taj uticaj: 1a) povեսno zasnivanje filozofije, odnosno 1b) preispitivanje osnova tumačenja njene tradicije i njom određenog poimanja suštine filozofije (metafizika), 2a) nihilizam, kao dijagnoza savremenosti, odnosno 2b) kritika subjektivnosti modernog doba i prevazilaženje centralnog položaja subjekta, te 3a) umetnost kao moguća nova paradigma mišljenja, njegov novi oblik, odnosno 3b) kritika moderne nauke i tehnike. Ovi motivi obuhvataju Ničevu kritiku metafizike i morala, humanizma i hrišćanstva, njegov osoben odnos prema Grcima i umetnosti, kao i nov model razumevanja čoveka kao natčoveka, post-čoveka, kao novog načina njegovog formalnog određivanja i sagledavanja. Još važnije, oni ukazuju na bitnu promenu u razumevanju filozofije kao takve, odnosno na potrebu da se ona zasnjuje na nov način, u direktnoj konfrontaciji sa tradicijom koja joj neposredno prethodi.⁶ Upravo ova perspektiva preispitivanja same filozofije i pokušaja njenog razvijanja na novim temeljima biće centralna za naše sagledavanje Hajdegerove recepcije Ničea.

Razgranata pojmovna mreža kojom se formalno može ocrtati struktura preplitanja Hajdegerovih i Ničevih pozicija usidrena je u nekoliko pojmova: metafizika, istina, umetnost. Odnos prema metafizici je kritički, istina kao regulativni pojam svakog mišljenja se ponovo osmišljava, a mogućnosti njoj primerenog izražavanja traže se van diskursa stroge racionalnosti, za šta umetnost predstavlja ogledni model. Umetnički, poetski izraz ovde ima funkciju simbola, jer upućuje na izraz koji uvek zahteva ponovno iskivanje i oblikovanje, koji nosi poseban izazov kao i posebnu potenciju posredujući između „večnih istina” i prolazne i subjektivno odabrane slike, koji, u krajnjem, zahteva kreativno autorstvo. Stoga vrednovanje umetnosti kod oba autora svoje značenje zadobija u povratnim implikacijama po smisao i formu filozofije. Umetnost se iz kulturnog fenomena i proizvoda subjektivne ekspresije uzdiže do nivoa jednog oblika iskustva, čak i načina života, i tek kao takva može da se pozicionira naporedo sa filozofijom, i kao njena alternativa.

HAJDEGEROVA KRITIKA NIČEA: METAFIZIKA I SHVATANJE ČOVEKA

Hajdegerova kritika Ničea najpoznatiji je deo njegovog tumačenja: u skladu sa svojom dijagnozom tradicije filozofije, Hajdeger očekivano kritikuje Ničea kao filozofa koji ne prepoznaje značaj i smisao ontološke diferencije. Međutim, Niče ipak predstavlja poseban primer ovakve kritike tradicije – primer koji je istovremeno potvrđuje i ukazuje preko nje same. Tako pronalazimo zajedničko mesto mišljenja ove dvojice filozofa: kritika tradicije treba da posluži njenom prevazilaženju. Hajdegerovo tumačenje

6 Tako Niče za Hajdegera predstavlja kraj prvog početka mišljenja, te samim tim otvara perspektivu njegovog drugog početka. Up. von Hermann, W. F., *Wege ins Ereignis. Zu Heideggers „Beiträgen zur Philosophie”*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1994., str. 35

i kritika Ničea postavljeni iz perspektive pitanja o bivstvovanju kao osnovnog pitanja filozofije, odnosno pitanja o njenim mogućnostima, Ničea fokusiraju kao ogledni model tog prevazilaženja.⁷ Niče postaje granični slučaj filozofije: i sam kritičar tradicije, on ipak ostaje njom zarobljen, ostaje u okvirima pitanja o prirodi i suštini stvari, u okvirima metafizičkog mišljenja.⁸ Iz te pozicije on se pojavljuje kao paradoksalna figura: zarobljen metafizičkom tradicijom on nas ipak upućuje na njene granice, istovremeno svedočeći o težini njihovog prelaženja. Ovako postavljena kritika neposredno nas vraća na probleme Hajdegerove istorije filozofije uopšte, jer Hajdeger Ničea direktno tumači sopstvenim pojmovnim mrežama i idejama. Međutim, Hajdeger ovaj potez shvata konstruktivno: ako je zajednički cilj oba mislioca postaviti mišljenje u nov, tradicijom zatvoren horizont, onda je kritika Ničea plodonosna upravo time što se zajedno sa njim do kraja prolaze misaoni koraci *prvog početka mišljenja*, odnosno što se mišljenje sudara sa ograničenjima i mogućnostima tog prvog početka.⁹ Stoga metafizika postaje lajtmotiv Hajdegerovog tumačenja Ničea.

Otkriće Ničea kao metafizičara bilo je *novum* Hajdegerovog vremena. Recepcija je dugo Ničea poimala kao kritičara kulture ili prosto kao književnika, i tek su radovi Bojmlera (Baeumler) i Jaspersa postavili interpretaciju Ničeove filozofije kao metafizike.¹⁰ Ova karakterizacija zapravo govori više o filozofskom statusu koji Niče polako zadobija nego o samom metafizičkom karakteru njegovih postavki: tek će Hajdeger predikat metafizičkog otežati implicitnom optužbom za unutrašnju protivrečnost, odnosno predstaviti Ničea kao poslednjeg pravog metafizičara – upravo onog koji i sam sagledava metafizičku tradiciju kao pogrešnu.

U kontekstu kritike metafizike ispostavlja se da je i Ničeovo poimanje čoveka kao tvorca vrednosti posledica ideje subjekta kao centralnog motiva modernog doba i njegove metafizike. Kao što je ključna reč za Ničeovu metafiziku *volja za moć* (u neposrednoj vezi sa *većitim vraćanjem istog*), tako se pozicija čoveka određuje preko *prevrednovanja svih vrednosti*. Ovaj korak povezivanja metafizike i određenja čoveka za Hajdegera je veoma važan, jer obeležava i njegove sopstvene napore. Izdvajanje tubivstvovanja, kao onog bivstvujućeg koje jedino ima ontološko ustrojstvo poimanja sopstvenog bivstvovanja, a samim tim i bivstvovanja u celini i bivstvovanja kao takvog, u biti centrira njegove napore tokom izrade fundamentalne ontologije. Radi se o drugačijem poimanju i postavljanju razumevanja čoveka, o neophodnosti da se izbegne

7 Up. Hajdeger, M., „Volja za moć kao umetnost”, u: *Niče*, I tom, Fedon, Beograd, 2009., str. 23-24

8 „Ako se u Ničeovom mišljenju dosadašnja tradicija zapadnog mišljenja skuplja i dovršava u odlučujućem pogledu, razračunavanje s Ničeom pretvara se u razračunavanje s dosadašnjim zapadnim mišljenjem.” Up. ibid. str. 13

9 Up. Hajdeger, M., „Večno vraćanje istog i volja za moć”, u: *Niče*, II tom, Fedon, Beograd, 2009., str. 10-11, 25; „Evropski nihilizam”, ibid., str. 35-36

10 Pri tome, tri mislioca se razlikuju u pogledu tumačenja te Ničeove metafizičnosti, najpre u pogledu mogućnosti izvođenja koherentne Ničeove filozofske pozicije, s obzirom na razudenost i raznovrsnost njegovih dela. Nasuprot Jaspersu, Hajdeger i Bojmler smatraju da se je to moguće učiniti polazeći prevashodno od *Volje za moć*. Tako za Hajdegera volja za moć i većito vraćanje istog postaju centralni elementi Ničeove misli, oko kojih se organizuju svi ostali motivi. Up. Sluga, H., 'Heidegger's Nietzsche', str. 108-109; Hajdeger, M., „Volja za moć kao umetnost”, str. 28-32

pojam subjekta i preispita njegov povlašćeni saznajni i metafizički položaj. Tako koncept *Dasein*-a formalno ukazuje na novu perspektivu sagledavanja ontološkog 1) na osnovu modela samog čoveka, a ne nekog drugog bivstvjućeg i 2) iz pozicije čoveka, ali tako da ona bude oruđe, prolaz ka poimanju smisla bivstvovanja. Međutim, nakon napuštanja projekta *Bivstvovanja i vremena* Hajdeger preispituje i ovakvu postavku tubivstvovanja: mogućnosti razumevanja bivstvovanja postavljaju se sada iz povesne perspektive, u okviru koje se fokus prebacuje na način na koji se bivstvovanje samo uopšte otvara za razumevanje.¹¹ Put mišljenja koji Hajdeger sada pokušava da razotkrije, put *drugog početka*, ponovo preispituje mogućnosti odnosa čoveka – tubivstvovanja i bivstvovanja samog. Kao što je već pomenuto, period odmeravanja mogućnosti mišljenja u povesnom kontekstu poklapa se sa Hajdegerovim izučavanjem Ničea, te tako njegovo postavljanje čoveka kao kreatora vrednosti ovde igra ključnu ulogu.

Prevrednovanje svih vrednosti počiva na uvidu da je postavljanje vrednosti uopšte neposredno i bitno vezano za ono o čemu se kod filozofije kao takve radi, a time i za njenu ključnu idejnu i terminološku nit. Tako kritika starih vrednosti i zasnivanje novih ukazuje na odlučujuće mesto koje čovek zauzima s obzirom na svoju prošlost i svoju budućnost: pitanje nihilizma ovde postavlja okvire mišljenja. Nihilizam kao dijagnoza savremenosti ukazuje ne toliko na pogrešne vrednosti, nego na pogrešnu osnovu njihovog postavljanja, pogrešan stav.¹² Stoga Niče uvodi ideju natčoveka, koji upravo u tom smislu treba da nadiđe čoveka: u pitanju je model razumevanja čoveka koji se spram vrednosti odnosi aktivno, a ne pasivno-poslušno, koji ovaploćuje novu orijentaciju u svetu. Motivi volje za moć, filozofije života, postajanja kao centralnog ontološkog pojma obremenjuju ovaj model različitim teorijskim nivoima. Međutim, upravo tu Niče i greši: njegova postavka, smatra Hajdeger, izvedena je na prostoj opoziciji koja ne zaobilazi ono čemu se protivi. Poziv na novo na pozadini kritike starog sam nije dovoljan, on može tek da ukaže na potrebu da se to novo izgradi, da se uopšte postave mogućnosti takve izgradnje. Tek na ovom mestu Hajdegerova kritika zadobija dalekosežne posledice: ona ne samo da dovodi u pitanje centralno mesto Ničeove filozofije – volju za moć – kao metafizičko nasleđe, već i njegov odgovor nihilizmu, njegovo shvatanje umetnosti, vizira sa iste tačke.

Upravo je Ničeovo tumačenje umetnosti Hajdegeru ponudilo prolaz ka metafizičkoj strani njegovog mišljenja.¹³ Umetnost se izdvaja kao najtransparentnija manifestacija volje za moć, te samim tim i zauzima posebno mesto u njenom tumačenju. Međutim, problematična veza metafizike i umetnosti u potpunosti se kristališe u kontekstu Ničeove filozofije: za Hajdegera ona postaje pitanje o tome da li je moguća filozofija van metafizike. Umetnost je ovde shvaćena kao stvaranje u punom smislu, takvo da pred-

11 Mogli bismo reći da se više ne radi o tome na koji je način tubivstvovanje otvoreno za poimanje bivstvovanja uopšte, već obrnuto: ne od *tubivstvovanja* ka bivstvovanju, već od *bivstvovanja* ka tubivstvovanju. *Dasein* gubi ulogu vodećeg motiva, a preuzima je pojam događaja (*Ereignis*). Up. von Hermann, W. F., *Wege ins Ereignis*, str. 17-18

12 „Prevrednovanjem metafizika počinje da bude mišljenje vrednosti. [...] Ako utemeljenje istine o bivstvjućem-u-celini čini suštinu metafizike, onda prevrednovanje svih vrednosti, kao utemeljenje principa novog postavljanja vrednosti, jeste po sebi metafizika.” Up. Hajdeger, M., „Evropski nihilizam”, str. 36-37

13 Up. Hajdeger, M., „Volja za moć kao umetnost”, str. 75

stavlja paradigmu svakog drugog proizvođenja. Ona, dakle, nije samo jedan oblik stvaranja, već upravo njegov izvorni oblik. Kao takav izvorni oblik ona reprezentuje volju za moć, jer predstavlja voljni i neuslovljeni, stvaralački čin, te osvetljava mogućnosti izvođenja prevrednovanja vrednosti. Umetnost je, dakle, metafizički obremenjena, a istovremeno stoji na granici onog nemetafizičkog, onog zahtevanog novog.

UMETNOST I UMETNIK – NOVI PUTEVI MIŠLJENJA

Ničeova teorija umetnosti postavljena je iz perspektive umetnika – stvaraoca. Ne radi se samo o tome da je perspektiva produkcije umetnosti izabrana kao osnovna i reprezentativna za fenomen umetnosti i estetike kao takve, već je važno primetiti da se radi upravo o *umetniku*, čoveku stvaraocu. Umetnik kao stvaralac je poligon za novo poimanje pozicije čoveka, mišljenja i filozofije.

Kao stvaralac, umetnik je već postavljen u metafizičku ravan: on proizvodi i oblikuje, otvara nove perspektive.¹⁴ Ako je, opet, umetnost najvažnija manifestacija volje za moć, onda se i razumevanje umetnika mora pomeriti tako da može da opravda rušenje starih, te porađanje novih vrednosti: kao nad-čovek, novi umetnik je suprotstavljen celokupnoj tradiciji filozofije, morala, religije. Preuzimajući ovo nasleđe u celini, postajući merodavnim za njegovo vrednovanje, umetnik postaje *umetnik-filozof*. Tako se umetnost potvrđuje kao pozicija, bolje rečeno pokret direktno suprotan nihilizmu – ne samo kao oblikovanje novih vrednosti, već i kao bitno menjanje načina njihovog zasnivanja.

Prema Hajdegeru, Niče umetnost shvata u bitno Platonovom ključu, iako u protivstavu spram Platona – kao suprostavljenu istini i ograničenu paradigmom podražavanja. Umetnost u novom ključu je potencija svega što je čulno, svega što je privid, i u krajnjem samog života. Ona je formalizacija direktnog opovrgavanja dopune postojećeg nekim natčulnim svetom, bio on shvaćen hrišćanski ili metafizički. Ako je istina shvaćena kao ono opšte i nužno, večno važeće i nepromenljivo, umetnost je opovrgava. Međutim, i pored toga umetnost je ipak i najbliži i najneposredniji izraz volje za moć, direktno suprotstavljena nihilizmu. Tako se pojam istine pokazuje kao centralno mesto određenja umetnosti, onoga što ona jeste i što treba da ostvari. Pojam istine ovde je shvaćen kao nosilac tradicije, kao oličenje utemeljenja u natčulnom, te je samim tim umetnost postavljena kao njena alternativa. Međutim, ovde se ne radi prosto o uzdizanju privida čulnosti naspram istine,¹⁵ niti o odbacivanju pojma istine uopšte, već o

14 Problem stvaralaštva u istoriji estetike je skoro isključivo podrazumevao njegovo temeljenje u metafizici. Počev od antičkog razumevanja *techné*-a, kao začetnog pojma savremenog stvaralaštva, preko hrišćanskog Boga kao uzoritog i pravog stvaraoca, stvaralaštvo se shvata kao oblikovanje i proizvođenje nečeg novog, nekog bića – umetničkog dela, i povezano je sa ontološkim načelima koja opisuju i određuju postojanje svakog bića. Stvaranje kao nastajanje posebno naglašava ovu ontološku perspektivu.

15 Na sličan način Fridrih Šiler je razgraničio čulni privid od estetskog privida, ostavljajući mogućnost da ovaj potonji prevaziđe ograničenja koja se vezuju za varljivost čulnog saznanja i otvori mogućnosti novog, drugačijeg viziranja stvarnosti. Po njegovom mišljenju, tek tu nastaje pravi umetnički i stvaralački rad, a ono estetsko se emancipuje od ograničenja stvarnosti da bi za nju ponudilo nove horizonte. Up. Šiler, F., *O lepom*, Book&Marso, Beograd, 2007., str. 191-192

pokušaju da se ponudi nov okvir za njeno postavljanje, nov okvir mišljenja – sasvim različit od paradigme koju predstavlja tradicionalni pojam istine. Umetnost i stvaranje su taj novi okvir: subjektivno, voljno uspostavljanje horizonta vrednosti.

Sa druge strane, Hajdegerovo shvatanje umetnosti takođe je bitno vezano za pojam istine i njegovo prevrednovanje. Hajdeger umetnost iznova dovodi u pozitivnu i neposrednu vezu sa istinom,¹⁶ sada shvaćenom kao neskrivenost, i na taj način otvara mogućnost da upravo ona posluži kao prolaz ka novom modelu filozofiranja. Istina kao neskrivenost za njega predstavlja nivo na kom se odlučuje o mogućnostima filozofije, jer je ono neskriveno čemu težimo upravo bivstvovanje kao takvo, bivstvovanje nekog bivstvujućeg.¹⁷ U tom smislu neskrivenost predstavlja osnovu na kojoj uopšte može doći do poimanja bivstvovanja, odnosno do zauzimanja drugačijeg stava prema mišljenju uopšte, kao i prema tradiciji mišljenja u svim njegovim oblicima. Umetnost se tako stavlja naporedo filozofiji, ali tek nakon što je suština i jedne i druge preispitana i ponovo zadobijena.¹⁸ Na taj način paradigma umetnosti kao podražavanja iz korena se preokreće: ono podražavano u umetničkom delu, bivstvujuće, nije pogrešno i nedovoljno prikazano, već upravo otkriveno u svom bivstvovanju, oslobođeno od predrasuda neautentičnog razumevanja u svakodnevnici i dovedeno do svog punog razumevanja. Dodatno, tako oslobođena i zadobijena perspektiva razumevanja istovremeno otvara pogled i ka razumevanju bivstvovanja kao takvog, jer je postavljena na ontološkom nivou.¹⁹

U „Izvoru umetničkog dela” (1935.) Hajdeger po prvi put jasno povezuje umetnost i filozofiju kao mogućnosti mišljenja, i istovremeno tu vezu utemeljuje u njima nadređenom pojmu istine kao neskrivenosti. Nasuprot istini adekvacije, formulacija istine kao neskrivenosti 1) nema unapred zadatu strukturu odnošenja između subjektivnog i objektivnog, te 2) podrazumeva poimanje istine na višem nivou, koji bi kao svoje podnivoce mogao da obuhvati različite formulacije i manifestacije istinitog u različitim tipovima iskustva. Tako bi istina u umetnosti i istina u filozofiji mogle da dele bazični nivo neskrivenosti, razotkrivanja bivstvovanja bivstvujućeg, pa onda i bivstvovanja u celini, dok bi svaka za sebe mogle imati zasebne oblike artikulacije.²⁰

16 Polazeći od istorije estetike, umetnost, istina i filozofija se vekovima preplicu upravo na metafizičkom nivou, za šta najbolji primer predstavlja Platonova kritika umetnosti. Ovo povezivanje preovlađuje najpre zbog centralnog mesta pojma lepog u tradicionalnog estetiци, koje je opet neposredno povezano sa dobrim i istinitim, (tri tradicionalne odlike bivstvovanja). Preokret se bitno dešava sa Kantom, koji pitanje odnosa lepog-umetničkog i istine razgraničava od pitanja naučnog saznanja, kao paradigmatškog nosioca istinitog. Iako je ova Kantova postavka recepcije i produkcije umetnosti razgraničena od sudova saznanja, ona ipak ostavlja prostor da se njeno „razumevanje” shvati upravo kao proces blizak saznanju, odnosno kao mogućnost poimanja uopšte, i dodatno – mogućnost kreativnog oblikovanja čulnosti, tj. našeg odnosa prema svetu.

17 Up. Hajdeger, M., „Izvor umetničkog dela”, u: *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000., str. 38-39

18 Up. von Hermann, F.W., *Die zarte, aber helle Differenz. Heidegger und Stefan George*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1999, str. 47, 163-164

19 Up. Grubor, N., *Hermeneutička fenomenologija umetnosti*, Mali Nemo, Pančevo, 2009, str. 151-153

20 Na tome počiva i slika pesnika i mislioca na dva različita vrha, koji se dovikuju. Filozof se od pesnika uči ne suštini pesništva, već suštini filozofije, s obzirom na ono što je zajedničko za obe. Up. von Hermann, F.W., *Die zarte, aber helle Differenz*, str. 47-49

Čini se da oba mislioca odnos umetnosti, istine i filozofije postavljaju s obzirom na Platonovu filozofiju, odnosno njegovo filozofsko nasleđe.²¹ Platonove ideje najpre uočavamo u okviru razumevanja umetnosti i njenog odnosa prema istini, ali takođe i u pogledu razumevanja metafizike. Oba mislioca umetnost i filozofiju postavljaju s obzirom na istinu kao konačni kriterijum ispravnosti mišljenja, ali se istovremeno oba okreću protiv njenog tradicionalnog pojma: istina kao *adequatio* se odbacuje s obzirom na granice koje postavlja mišljenju. Sama istina se sada vidi kao neadekvatna, neistinita: funkcija ovog pojma, međutim, i dalje igra važnu ulogu. Takođe, u oba slučaja možemo govoriti o umetnosti koja nudi neku drugačiju, novu „istinu”. Stoga se pitanje mogućnosti novog ključa filozofije razrešava na odnosu istine, umetnosti i podražavanja.

TUMAČENJE NIČEA IZ PERSPEKTIVE OBNOVE FILOZOFIJE: HAJDEGEROV DUG NIČEU

Platonova kritika umetnosti iz *Države* i određenje suštine umetnosti kao podražavanja trasira tradiciju filozofije kroz podređivanje umetnosti filozofiji. Treće mesto od istine ipak pred umetnost postavlja zadatak da prevaziđe svoju udaljenost od sveta ideja, od onog nivoa stvarnosti koji obezbeđuje istinosni status. Tako platonističko nasleđe oblikuje razvoj shvatanja umetnosti ka sve većem približavanju uzornom idealu: ono, međutim, ipak ostaje u okvirima podvajanja čulnog i natčulnog, odnosno u granicama podražavanja. Problem se onda rešava na nivou usavršavanja tog podražavanja u pravcu približavanja zadatom kriterijumu istinitosti. Ovako postavljena perspektiva opstaje i u novovekovnoj filozofiji i njenom shvatanju istine kao adekvacije: misao za koju se postavlja pitanje da li je adekvatna objektivnoj stvarnosti nalazi se u vrlo sličnom položaju kao i slika koja kao kopija treba da odgovara svom modelu.²² Istovremeno, postkantovska umetnost i estetika, osobito romantičarski pokret, odbacuju ovu podelu naglašavajući jednu njenu stranu – onu subjektivnu. Individualni izraz umetnika, ekspresija njegovih unutrašnjih stanja, postavljeni su kao osnova umetničkog: samerava-

21 Shvatanje Ničea kao poslednjeg metafizičara Hajdeger postavlja upravo iz perspektive dovršenja Platonove metafizike: Niče „preokreće platonizam” („čulno postaje istiniti, a natčulno prividni svet”), daje prednost postojanju smeštajući ga u ono čulno i životno, međutim upravo time prekriva i dalje prisutnu opoziciju spram bivstvovanja kao prisustvovanja. Opozicija i dalje opstaje, te Niče zapravo ostaje u istim okvirima. Up. Hajdeger, M., „Večno vraćanje istog i volja za moć”, str. 20-21, 24

22 Podtekst ovog konteksta odnosa filozofije, umetnosti i istine je njihov saznajni status: on se donekle podrazumeva pod pojmom istine, ali ga ovde ne naglašavamo jer bi to zahtevalo zasebnu opsežnu analizu. Ipak, on je nerazdvojni deo ovog tumačenja – kao što gnoseološki argument predstavlja dopunu Platonovog ontološkog argumenta protiv umetnosti u X knjizi *Države*, tako i novovekovne estetičke teorije položaj lepog i umetnosti najpre postavlja iz perspektive saznanja. Poseban slučaj tu predstavlja Kantova *Kritika moći sudjenja*, koja, kao što je pomenuto, estetičke fenomene vizira upravo iz perspektive njihove recepcije i njihovog odnosa prema sudovima saznanja. Tako se i ovde može govoriti o podtekstu mogućnosti i granica saznanja na pozadini određivanja suštine filozofije i umetnosti: i kod Ničea i kod Hajdegera radi se o pokušaju da se one postave šire nego tradicionalno, i da tako opravdaju nove perspektive mišljenja i filozofije. Ključni pojam na kom se izvršava to pomeranje je, onda, pojam istine.

nje sa objektivnim svetom više nema snagu, ono postaje nepotrebno – istinitost prikazivanja sada se pomera na nivo adekvatnog prikazivanja pozicije subjekta, umetnika. Ona stoga podrazumeva vrednosni okvir originalnog i neponovljivog, vizuru sveta koja je oslobođena stega podražavanja objekta. Posmatranje oslobođeno objektivne vizure oslobađa umetnost, a umetniku pruža slobodu oblikovanja. Pojam istine, iako i dalje u neposrednoj vezi sa umetnošću, ipak pomera svoje značenje: misaona sadržina umetnosti isplivava u prvi plan i postaje merodavna za oblikovanje sopstvenog izraza – istiniti način sagledavanja sveta više nije prosto obezbeđen objektom-modelom podražavanja, već leži na umetniku.

Ničeova filozofija radikalizuje ove tendencije: istina postaje stvar volje za moć, slobodnog postavljanja vrednosti – dok tradicionalna „istina” postaje simbol pogrešnog, neosvećenog razumevanja porekla istinitog. Ovo antropomorfnu shvatanje istine niveliše njen vrednosni karakter: prema Hajdegeru, ovako shvaćena istina gubi karakter svoje suštine i sasvim se udaljava od istine kao neskrivenosti. Njen nosilac, natčovek, i sam je forma radikalizacije metafizičkih postavki: on je dovršenje novovekovnog pojma subjekta.²³ Ničeoov natčovek tako postaje otelotvorenje volje za moć kao jedine vrednosti: tek s obzirom na to njegovo dalje prevrednovanje vrednosti ima snagu.²⁴ Antropološka osnova takvog mišljenja već ukazuje na Hajdegeru blizak potez: tumačenje bivstvovanja na osnovu modela čoveka, a ne samo putem njega. Model natčoveka, međutim, i dalje stoji na pozicijama metafizike, pa se tako i ideja umetnika-filozofa, kao stvaraoca i proizvođača, mora sagledati u tom kontekstu.

Nasuprot tome, Hajdegerovo približavanje istine i umetnosti, odnosno filozofije, počiva upravo na novopostavljenom pojmu istine kao neskrivenosti. Kao što je već pomenuto, ovako shvaćena istina treba da pruži uvid o uslovima mogućnosti istine i privida uopšte, ona je istina na višem nivou. Istovremeno, u okviru neskrivenosti moguće je postaviti različite modele i forme za njeno pojavljivanje: njeno ispunjenje zavisi od mogućnosti da se na bivstvujućem o kome je reč sagleda i njegovo bivstvovanje. Za razliku od tradicijom obremenjene filozofije, umetnost može da pruži uvid u tako postavljenu istinu: ona sada treba da služi kao podsećanje na izvornu suštinu filozofije. Hajdegerova izmena pojma istine tako ipak ne postaje i zamena tradicionalnih uloga filozofije i umetnosti: umetnost nije nadređena filozofiji, već postaje njen sagovornik. Ovo ipak predstavlja izmenu njihovih uloga: novopostavljeni odnos prkosi Platonovom rešenju „prastarog spora” i nagoveštava nove prilike – to više nije odnos filozofije i umetnosti-poezije, već odnos mišljenja i pevanja.²⁵

Kako se, napokon, otkrivaju mogućnosti novog iskivanja filozofije u Hajdegerovom dijalogu sa Ničeom? Kakva je, zapravo, osnova koja se može zadobiti sa krajem meta-

23 „Natčovek je krajnji *rationalitas* u opunomoćenju *animalitasa*; on je *animal rationale* koji se dovršava u *brutalitasu*.” Up. Hajdeger, M., „Večno vraćanje istog i volja za moć”, str. 25

24 Up. Hajdeger, M., „Evropski nihilizam”, str. 41

25 Posebno pitanje ovde predstavlja pozicija jezika i način na koji je on merodavan za ovo preoblikovanje filozofije u mišljenje: iako za tu analizu ovde nema prostora, važno je napomenuti da se ključna uloga jezika očituje kako u Hajdegerovoj teoretizaciji ovog fenomena, tako i u izmeni jezičkih sredstava kojima se on sam koristi. Nova terminologija ide ruku pod ruku sa novim mišljenjem.

fizike u pogledu njenog prevazilaženja, i kakva je uloga Ničeove teorije o umetnosti u tome, ukoliko je Hajdeger kritikuje? Na mestu razrešenja ovih pitanja Hajdeger polako prelazi na terminologiju i stilistiku svojih poznijih spisa: on govori o kraju koji vraća na početak, o dovršenju prvog početka mišljenja kojim se tek otvara mogućnost drugog početka.²⁶ Na taj način on bavljenje Ničecom potvrđuje kao neophodan korak u preispitivanju svake buduće, pa i sopstvene filozofije. Problemsko jezgro i fokus Hajdegerove interpretacije tako su potvrđeni – ostaje pitanje o njenoj plodnosti.

Dijalog Hajdegera sa Ničecom postavlja pitanje o mogućnostima filozofije van njenih tradicionalnih okvira, odnosno u njenom autentičnom razvijanju, neokrnjenom prethodno usvojenim ili nametnutim idejama o njenoj suštini. Ovo pitanje postavljeno je kao permanentno pitanje filozofije, ali ipak i kao osobeno za jedno doba koje naglašeno reflektuje svoje nasleđe i sa njim se suočava. Hajdegerovo rešenje leži u novom projektu filozofije, bolje rečeno u osvetljavanju novih puteva kojima bi ona mogla i trebala da se na dalje kreće. Ti novi putevi, međutim, nisu shvaćeni kao prosto odbacivanje ili suprotstavljanje njenim starim putevima, već kao pokušaj da se ono što je od početka filozofije i postavljeno kao njen smisao i funkcija dovede do svog pravog oblika i artikulacije u jednom svavim drugom vremenu sa drugačijim početnim uslovima takve realizacije. Stoga se ono tradicionalno i ono novo međusobno prepliću i saodređuju (što je oličeno i u bitnom mestu koje hermeneutika zauzima u Hajdegerovom delu), a težina otvaranja novih puteva mišljenja očituje se na primeru Ničea. Ničeova filozofija ipak Hajdegeru posreduje jedan od mogućih odgovora kroz motive filozofa-umetnika i stvaralačkog prevrednovanja vrednosti, istovremeno upućujući na grčke izvore poimanja pojmova filozofije i umetnosti, koji opet određuju celokupnu evropsku istoriju njihovog razumevanja.

Za razliku od Ničea, Hajdeger se zadržava na potrebi za filozofijom, on je ne podređuje umetnosti niti od filozofa pravi umetnika. Ničeovo nasleđe se ocrtava u nečemu sasvim drugačijem – u promeni izraza filozofije, načina artikulacije i formiranja njenih pojmova, argumentacije i sistematizacije. Novi putevi mišljenja tako se oličavaju u njegovom novom obliku, a model za iskivanje takvog oblika pruža umetnost, odnosno prevashodno poezija. To ne znači da pesnički izraz dolazi na mesto filozofskog, već da se filozofski izraz menja po uzoru na pesnički: 1) on dobija na dinamičnosti i fleksibilnosti, 2) njegova višeznačnost više ne predstavlja manu već mogućnost da se istovremeno uoznači nekoliko smerova smisla, mogućnost mnogostruke intencionalnosti izraza, 3) njegova slikovitost ne treba prosto da se suprotstavi apstrakciji opštih pojmova, već da posreduje nov vid uopštavanja koji naznačava sopstveno poreklo u svakodnevnom iskustvu i jeziku zadržavajući pretenziju na rasvetljavanje njihove slojevitosti i struktuiranosti. Ovako izmenjen filozofski izraz ipak treba da zadrži osnovne odlike onog filozofskog, pretenziju na argumentativnost i transparentnost značenja, njihovo rasvetljavanje putem mišljenja. U pitanju je, dakle, nov izraz filozofije, usklađen sa novim putevima filozofskog mišljenja. Drugim rečima, u pitanju je Ničeova izmena stava, pozicije postavljanja vrednosti koje će orjentisati mišljenje i ponašanje čoveka, a ne prosto izmena samih tih vrednosti i njihovih odnosa.

26 Up. Hajdeger, M., „Večno vraćanje istog i volja za moć“, str. 30-31

Napokon, i sam stil pisanja kod oba mislioca svedoči o njihovoj borbi za izraz filozofije. Kod Hajdegera je akcent više na osobenoj, ali strogoj terminologiji, ali kod Ničea je upravo reč o načinu pisanja koji obeležava njegovu filozofiju u celini: od fragmentarnosti koja na specifičan način organizuje njegovu misao, preko njene slikovitosti i metafora. Kao što smo pokazali, kod oba mislioca ovakva upotreba jezika nije slučajna, i predstavlja posledicu njihovih stavova o filozofiji i umetnosti. Hajdeger čak upozorava da Ničea treba čitati oprezno, i paziti upravo na to da nas nameravana neposrednost njegovog izraza ne obuzme, odnosno da je za tumačenje Ničea potrebno zauzeti posebnu distancu. Ovo upozorenje može se sasvim primereno usmeriti i na samog Hajdegera: osobena pojmovnost njegove pozne filozofije ne treba da zavara, njen cilj ne leži u pukom poigravanju sa izražavanjem, već u pokušaju iskivanja jednog jezika koji bi bio primeren onome što filozofija jeste u određenom vremenu, u određenim okolnostima.²⁷ Na taj način izraz filozofije, ili bolje rečeno njen jezik, postaju tema za sebe – tema koja samo to oblikovanje, artikulaciju, tretira filozofski i shvata kao integralni deo mišljenja, uključujući tu sve njegove nivoe, od pojedinačnog pojma, do veze pojmova u argumentaciji, preko organizacije celokupnog dela u osoben sistem. Svi ovi nivoi postavljeni su u otklonu od klasičnog logičkog modela organizacije mišljenja, sa pretenzijom da ga nadiđu i pokažu kao samo jedan mogući model. Tako se na kraju kritika tradicionalne filozofije i potreba za njenim prevazilaženjem i kod Ničea i kod Hajdegera razrešavaju u jednom radikalnom reorganizovanju i preispitivanju filozofije u celini, uključujući tu i njenu savremenost.

IZBOR IZ LITERATURE

- Dreyfus, H. L., *Being-in-the-World. A Commentary on Heidegger's Being and Time*, The Mit Press, Cambridge, Massachusetts, 1992
- Gelven, M., *A Commentary on Heidegger's Being and Time*, Northern Illinois University Press, DeKalb, Illinois, 1989
- Gethmann, C. F., *Vom Bewußtsein zum Handeln. Das phänomenologische Projekt und die Wende zur Sprache*, Wilhelm Fink Verlag, München, 2007
- Gethmann, C. F., *Dasein: Erkennen und Handeln. Heidegger im phänomenologischen Kontext*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1993
- Grubor, N., *Hajdegerova filozofija umetnosti. Problem zasnivanja*, Mali Nemo, Pančevo, 2005.
- Grubor, N., *Hermeneutička fenomenologija umetnosti. Osnovni problemi umetnosti polazeći od Hajdegerove filozofije*, Mali Nemo, Pančevo, 2009.

27 O ovome svedoči praktično celokupna istorija filozofije i njene terminologije, a posebno njeni grčki počeci. Potreba da se jezički oblikuje novo iskustvo zadobijeno mišljenjem, da se iskaže ono do tad neizrečeno i to na takav način da bude intersubjektivno dostupno, komunikabilno, uvek je rezultovala neobičnim neologizmima i formulacijama, ili pak pomeranjem značenja termina preuzetih od drugih autora. Ova činjenica se kod Hajdegera uzima ne samo kao faktum istorije filozofije, već kao jedan od nezaobilaznih uslova filozofiranja – stoga je on prihvata krajnje aktivistički, shvatajući je ne samo kao činjenicu, već i kao zadatak.

- *Martin Heidegger: philosophical and political Writings*, Stassen, M. (ed.), Continuum International Publishing, New York, 2003
- Hajdeger, M., *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd, 1982.
- Hajdeger, M., *Bitak i vrijeme*, Naprijed, Zagreb, 1988.
- Hajdeger, M., *Platonov nauk o istini. O suštini istine*, Eidos, Vrnjačka Banja, 1995.
- Hajdeger, M., *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb, 1996.
- Hajdeger, M., *Uvod u metafiziku*, Eidos, Vrnjačka Banja, 1997.
- Hajdeger, M., *O humanizmu*, Gradina, Niš, 1998.
- Hajdeger, M., *Šumski putevi*, Plato, Beograd, 2000.
- Hajdeger, M., *Temeljni problemi fenomenologije*, Demetra, Zagreb, 2006.
- Hajdeger, M., *Ontologija: hermeneutika faktičnosti*, Akademski knjiga, Novi Sad, 2007.
- Hajdeger, M., *Prilozi filozofiji (iz događaja)*, Naklada Breza, Zagreb, 2008.
- Hajdeger, M., *Niče*, I-II, Fedon, Beograd, 2009.
- Heidegger, M., *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, (SS 1927), Hrsg. F. W. Von Hermann, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1987
- Heidegger, M., *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, (WS 1919/20), Hrsg. H. H. Gander, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1993
- *Heidegger: Perspektiven zur Deutung seines Werkes*, Hrsg. O. Pöggeler, Athenäum, 1984
- von Hermann, F. W., *Subjekt und Dasein. Interpretationen zu „Sein und Zeit“*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1985
- von Hermann, F.W., *Die zarte, aber helle Differenz. Heidegger und Stefan George*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1999
- von Hermann, F. G., *Wege ins Ereignis. Zu Heideggers „Beiträgen zur Philosophie“*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Mein, 1994
- Koprivica, Č., *Biće i sudbina. Hajdegerova misao između uzornosti i vremenitosti*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2009.
- Niče, F., *Tako je govorio Zaratustra*, Mladost, Zagreb, 1983.
- Niče, F., *Antihrist. Prevrednovanje svih vrednosti*, Grafos, Beograd, 1988.
- Niče, F., *Genealogija morala*, Grafos, Beograd, 1990.
- Niče, F., *Knjiga o filozofu*, Rad, Beograd, 1995.
- Niče, F., *Volja za moć*, Dereta, Beograd, 2003.
- Niče, F., *Rođenje tragedije iz duha muzike*, Dereta, Beograd, 2001.
- Pöggeler, O., *Der Denkweg Martin Heideggers*, 4. Auflage, Günter Neske, Stuttgart, 1994
- Sluga, H., 'Heidegger's Nietzsche', u: H. L. Dreyfus, M. A. Wrathall (ed.), *A Companion to Heidegger*, Wiley-Blackwell, 2005
- Šiler, F., *O lepom*, Book&Marso, Beograd, 2007.

UNA POPOVIĆ
Faculty of Philosophy, Novi Sad

HEIDEGGER'S NIETZSCHE-INTERPRETATION:
NEW PATHS FOR PHILOSOPHY

Abstract: The focus of this essay is the main course of Heidegger's interpretation of Nietzsche, which is understood as reexamining of the essence of philosophy and the possibilities of its new founding. Heidegger's critique of Nietzsche as the last metaphysicist is the basis for understanding of this new positioning of philosophy: Nietzsche is the end of the first beginning of the thought, and therefore points out to its second beginning. The key concepts of the analysis are the truth and the art: the concept of truth is criticized and shifted from its traditional meaning and function, and so delivers the possibility for releasing philosophy from its traditional role. The essence of philosophy is further to be reexamined and revealed with regard to model given by the art.

Keywords: philosophy, art, truth, nihilism, will to power

